

ธรรมนิกสังคมนิยม： ปรัชญาการเมืองของ ท่านพุทธทาส

ภัทรพร สิริกาญจน์

คณะศศิปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่านพุทธทาส (2449-) พระภิกษุสาวุโสแห่งสวนโมกข์ ใชยา เป็นพระภิกษุไทยรูปหนึ่งในจำนวนเพียงไม่กี่รูปที่มีนามเป็นที่เลื่องลือยกย่องทั่วในเมืองไทยและต่างประเทศว่าเป็นผู้มีคุณธรรมล้ำเลิศและมีภูมิความรู้ในพุทธศาสนาอย่างหาญสมอเหมือนได้ยาก การที่นักวิชาการและนักศึกษาทั่วไทยและเทศให้ความสนใจท่านพุทธทาสอย่างมากภายในเช่นนั้นคงจะได้เนื่องมาจากความรู้ทางประวัติของท่านแต่เพียงประการเดียว หากเป็นพระท่านมิใช่ภิกษุผู้หล่อหลอมนี้สังคมเพื่อมุ่งความหลุดพ้นเป็นการส่วนตัว แต่ยังคงมีบทบาทแข็งขันต่อเนื่องในการใช้ชีวิตของพระพุทธเจ้าเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขสังคมไทยและยกระดับปรับปรุงชีวิตของชาวไทยให้ดีขึ้นตลอดมา ธรรมเทศนาของท่านพุทธทาสได้เข้าสัมผัสบัญญาทุกรูปแบบ ทุกประเภท ของชาวไทย ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แม้ในบางครั้งท่านพุทธทาสเคยกล่าวว่า ปรัชญาเป็นเรื่องเพ้อฝันและไม่มีประโยชน์เทียบเท่าธรรมของ

การสอนบ้านเมือง

ศาสนา ธรรมเทศนาของท่านก็หลีกเลี่ยงคำ อธิบายในเชิงปรัชญาไปไม่ได้ และมีอยู่หลาย ครั้งที่เห็นได้ชัดเจนว่าท่านอ้างอิงทัศนะของนัก ปรัชญาแต่วันตกลเพื่อเปรียบเทียบให้ผู้ฟังเข้าใจ

ธรรมของท่านได้กระจ่างยิ่งขึ้น ในยามที่สังคม ไทยกำลังประสบปัญหาขั้นวิกฤตเช่นทุกวันนี้ ทัศนะทางการเมือง หรืออีกนัยหนึ่ง ปรัชญา การเมืองของท่านพุทธทาส ย่อมเป็นที่น่าสนใจ

อย่างยิ่ง สิ่งที่น่าจะพิจารณาต่อไปก็คือ ปรัชญา การเมืองของท่านพุทธทาสจะสามารถแก้ไขปัญหาของสังคมไทยได้จริงหรือไม่เพียงใด

ปรัชญาการเมือง หมายถึง แนวความคิด หรือระบบการแสวงหาเกี่ยวกับการจัดระเบียบ สังคมและความสมัพน์ของสมาชิกในสังคม โดยพิจารณาจากการใช้คำว่า “ปรัชญา” ใน ความหมายทั่วไป ที่หมายถึง ระบบความคิดและ การแสวงหาความจริงอย่างโดยอย่างหนึ่ง และ คำว่า “การเมือง” ที่หมายถึง การจัดระเบียบ สังคมและโลกภายนอกเพื่อความสุขของสมาชิก ของสังคมนั้น ๆ ปรัชญาการเมืองของท่านพุทธทาส จึงหมายถึง ทัศนะของท่านพุทธทาส ว่าด้วยการจัดระบบสังคมไทยเพื่อความสุขของ ชาวไทยทุกคนนั้นเอง

ท่านพุทธทาสมองเห็นว่า วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยบีบจนน้ำมันสีสาเหตุมาจากการเศรษฐกิจบ่ำ波ไม่เสื่อมคลาย ในข้อนี้ ท่านพุทธทาส ที่สมาชิกของสังคมขาดธรรม พื้นฐานของบัญชา เรื่องซึ่งร่วงโรย คงต้องกล่าวเปรียบ ชราวนานา ข้าราชการทุกจิตใจในหน้าที่ และอื่น ๆ ล้วนเกิดจากความไม่เข้าใจในเรื่องของธรรม และความปราศจากธรรมหล่อเลี้ยงจิตใจทั้งสิ้น เมื่อกล่าวว่า สังคมไทยขาดธรรม ท่านพุทธทาส หมายถึงธรรมในแง่ของคือธรรม ดังที่ท่านกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

สิ่งใดที่อาจจะทำให้ปรกติได้ สิ่งนั้น ย่อมเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรม คือการกระทำเพื่อให้เกิดความปรกติ เดียวจะเจ้าเฉพาะที่เกี่ยวกับมนุษย์ ยกเว้นพากตุสีสี เพราะเข้าใจ ยากอยู่ แล้วคนทั่วไปก็ไม่เคยมองเห็น ไม่สนใจความพูดอย่างที่เป็น ร่องรอยซึ้ง

เรื่องธรรมดางามญ ในหมู่คนเรา ศีลธรรมนี้ มันก็จะพูดได้เป็น 3 ระดับ คือของคนแต่ละคน คนหนึ่ง จะแล้วก็ของสังคมที่ผูกพันกันเป็นหมู่ ย่อม ๆ เรียกว่าสังคมหนึ่ง ๆ แล้วก็ ศีลธรรมของคนทั่วโลก ซึ่งในบางโอกาสและบางกรณี เรา ก็พูดได้ เหมือนกัน เช่นว่า เดียวทั้งโลกไม่มีศีลธรรม หรือหงส์โลกไม่มีศีลธรรม

ในข้อนี้ ท่านพุทธทาส ที่กล่าวว่า “สิ่งใดที่เกี่ยวกับสิ่งนั้น ที่มันก็พูดได้”

อย่างไรก็ตาม ท่านพุทธทาส ได้ใช้ธรรม ในแง่ของคือธรรม ที่ท่าน ในการขยายและในงานเขียนของท่าน โดยทั่วไป ท่านใช้ธรรม ในแง่ต่างๆ รวมทั้งสิ้น 4 ความหมายใหญ่ คือธรรม ในความหมายของสภาวะธรรม สัจธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวชธรรม

1. สภาวะธรรม หมายถึง สิ่งธรรมชาติ หรือตัวธรรมชาติ อันได้แก่ ปรากฏการณ์ต่าง ๆ

ทั้งทางจิตและทางวัตถุที่เกิดขึ้นเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ เช่น แม่น้ำ ลำธาร ภูเขา ต้นไม้ อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ฯลฯ

2. สังคมธรรม หมายถึง กฎหมายชาติ อันได้แก่ กฎีของเหตุผล กฎีแห่งกรรม หรือกฎีปฎิชสมุปบาท² ซึ่งควบคุมสากลจักรวาลและสิ่งทั้งหลายให้เป็นไปอย่างมีเหตุมีผลต่อเนื่องสอดคล้องกัน

3. ปฏิบัติธรรม หมายถึง หน้าที่ตามกฎหมายชาติ เป็นการกระทำ วิธีชีวิต ระบบ การดำเนินชีวิต กลไกการดำรงอยู่ ซึ่งสิ่งทั้งปวงต้องเดินตามเพื่อให้ตนอยู่รอดและดำรงอยู่อย่างเหมาะสม ในโลก ในจักรวาล

4. ปฏิเวชธรรม หมายถึง ผลอันเกิดจาก การปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายชาติ กล่าวคือ ถ้าปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายชาติ ผลที่เกิดขึ้นก็เป็นผลที่ดี ถูกต้อง และสำเร็จลุล่วง ถ้าขัดขวางกฎหมายชาติก็เกิดผลเสีย ผิดพลาดและล้มเหลว

ปรัชญาการเมืองของท่านพุทธศาสนา ความหมายของธรรมในแบบปฏิบัติธรรมและปฏิเวชธรรมมากกว่าความหมายในแบบๆ ในแบบปฏิบัติธรรม ท่านพุทธศาสนาเชิญชวนว่า สามัชิกทุกคนในสังคมไทยควรปฏิบัติอย่างไร จึงจะสอดคล้องกับกฎหมายชาติและเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยส่วนรวม และในแบบปฏิเวชธรรม ท่านพุทธศาสนาเชี้ยวเห็นว่า การปฏิบัติตามกฎหมายชาติจะก่อให้เกิดความหลุดพ้นจากบัญชาติ

หรือแก้บัญชาติในสังคมไทยได้อย่างไร การเน้นธรรมในความหมายทั้งสองนี้จะมีผลต่อโครงสร้าง ทั้งนิภัย ในพระไตรปิฎก เนื่องจากท่านพุทธทาสมักจะอ้างอิงพุทธพจน์และข้อความในพระไตรปิฎกเสมอ และปฏิเสธการยึดติดคำว่าอรรถกถาของพุทธโมชาจารย์ซึ่งเป็นแบบแผนของการตีความหลักพุทธศาสนาในเมืองไทยจนถึงยุคปัจจุบัน ในทั้งนิภัย ปักษิกรรม ก่อให้ความเป็นเลิศ 3 ประการ คือ การเห็นอันเลิศ ได้แก่ การเห็นธรรม การปฏิบัติอันเลิศ ได้แก่ การปฏิบัติตามธรรมที่เห็นแล้ว และการหลุดพ้นอันเลิศ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติตามธรรมที่ทำให้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง³ การที่ท่านพุทธทาสวางแผนหัวใจของคำสอนของท่านไว้ที่ความหมายของธรรม และพยายามอธิบายความหมายของธรรมไว้อย่างละเอียดชัดเจนทุกแง่มุม ก็เป็นพระธรรมเป็นแก่นของพุทธศาสนา การเข้าใจธรรม การเห็นธรรมย่อมเป็นบันไดขึ้นตันไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องและการบรรลุผลอันถูกต้องตามความมุ่งหมายนั้น เมื่อสังคมไทยหวนฟื้นสั่นคลอนพระราชนิรัตติธรรม ท่านพุทธทาสจึงเสนอให้มีการศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องธรรมให้กระจัง เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องอันเป็นการแก้บัญชาติของสังคมได้ในที่สุด ปรัชญาการเมืองของท่านพุทธทาสจึงเป็นพื้นฐานในการรณรงค์เพื่อให้ชาวไทยมีปฏิบัติธรรมและปฏิเวชธรรม

จากคำบรรยายของท่านพุทธทาส กារมีปฏิบัติธรรมจะเป็นไปได้ใน 5 ลักษณะ คือ ความมีศีลธรรม ความมีวัฒนธรรม การมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง การถือสังส์คัดสิทธิ์ในความหมายที่แท้จริง และการมีคุณธรรมแบบพระโพธิสัตว์⁴ ซึ่งอธิบายขยายความได้ดังนี้

1. ความมีศีลธรรม คือ ความมีคุณสมบัติที่ทำให้ดำรงอยู่ได้อย่างปกติ ความหมายนี้ใช้ได้กับสังคมชุมชนและเริชีวิต การดำรงอยู่อย่างปกติหมายถึง การดำรงอยู่โดยสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ ในเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ ความมีศีลธรรมคือ ความมีคุณสมบัติในการดำรงชีวิตอย่างสำนึกรู้กฎของเหตุและผล กฎของการทำดีได้ทำช้าได้ช้า

2. ความมีวัฒนธรรม คือ การมีแบบแผนความประพฤติอันถูกต้องและเป็นไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าของตนเองและส่วนรวม แบบแผนนี้เป็นสิ่งที่รับสืบทอดปฏิบัติกันมานานเกิดความเคยชิน เช่น ความเอื้ออารี ความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้น

3. การถือสังส์คัดสิทธิ์ในความหมายที่แท้จริง คือ การเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ ท่านพุทธทาสอธิบายว่า คำว่า ศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้มีความหมายบ่งถึงความลับที่อยู่นอกเหนือประسنการณ์ของมนุษย์ แต่ “ศักดิ์สิทธิ์” หมายถึงความเป็นเหตุเป็นผลกันตามธรรมชาติ กล่าวคือ “ศักดิ์” แปลว่า คำเจา และ “สิทธิ์”

แปลว่า ความสำเร็จ ศักดิ์สิทธิ์ จึงแปลว่า ความสำเร็จด้วยพลังอำนาจของ หรือ อำนาจข้อนักให้เกิดความสำเร็จ ซึ่งหมายถึง อำนาจของความเป็นเหตุเป็นผลกันตามธรรมชาติที่ควบคุมปัจจัยสิ่งทั้งหลายในสากลจักรวาล การเชื่อในอำนาจจึงเป็นการถือสังส์คัดสิทธิ์ในความหมายที่ถูกต้อง

4. การมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง หมายถึง การมีระบบการเมืองที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ อันเป็นกฎของเหตุและผล ในทศนะของท่านพุทธทาส ระบบการเมืองที่ถูกต้อง คือ ระบบการเมืองแบบธรรมมิกสังคมนิยม หรือ ระบบสังคมนิยมที่ปักครองด้วยธรรม ระบบการเมืองแบบธรรมมิกสังคมนิยมถือหลักการ 2 ประการ คือ (1) หลักเดือนใจว่ามนุษย์ทุกคนเป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย⁵ และ (2) มีหลักการดำเนินการที่ถือผลประโยชน์ของผู้อื่นและการกินด้วยดีของสังคมส่วนรวมเป็นหลัก⁶ การมีแนวความคิดว่าผู้อื่นเป็นผู้ที่ประสบกับความทุกข์ มีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย เช่นเดียวกับเรา จะทำให้เราเกิดความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นและลดthonความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ความเจ้าแต่ได้ของเรางามไป อันจะเป็นพันฐานให้เรามีกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นและเพื่อความก้าวหน้าของสังคมส่วนรวมได้

ระบบการเมืองแบบธรรมมิกสังคมนิยมถือตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เน้นการแก้ไขพัฒนาสังคมภายใน คือจิตใจ เพื่อเป็นพันฐาน

ของการพัฒนาสีงภาษาอ ก คือวัตถุและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เมื่อจิตใจของสมาชิกในสังคมพัฒนาแล้ว ก็จะน้อมนำสมาชิกแต่ละคนให้สร้างสรรค์สังคมและสิ่งแวดล้อมในทางวัตถุให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้ หากพัฒนาวัตถุให้ก้าวหน้าไปก่อนการพัฒนาจิตใจ ก็จะกลยับในระบบวัตถุนิยม แทนที่จะให้คุณลักษณะเป็นโถษ เพราะขาดจิตใจที่มีคุณภาพโดยความคุณวัตถุให้พัฒนาไปในทางที่ถูกต้อง ดังที่ท่านพุทธทาสซั่นเนะไว้ว่า

ธรรมมิภสังคมนิยม คือมีอุดมคติที่จะเห็นแก่ประโยชน์ของสังคม และก เป็นธรรมมิค คือประกอบไปด้วยธรรมไม่ใช่นิยมวัตถุ แต่นิยมธรรมะ นิยมความถูกต้อง แต่ก็ไม่ได้เกลียดวัตถุ จะใช้วัตถุเป็นเพียงเครื่องอานวยความสะดวกเท่าที่จำเป็น ไม่ต้องทำขันมาให้มากมายจนเป็นการลากลากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อความสนุกสนานแต่อย่างเดียว นี้คือคู่ปรับของวัตถุนิยมที่เรียกว่า ธรรมมิภสังคมนิยม⁷

เนื่องจากทุกวันนี้ บางคนอาจไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของคำว่า “สังคมนิยม” และแม้แต่คำว่า “เผด็จการ” จึงทำให้เกิดอคติและปฏิเสธระบบทางส่องอย่างสิ้นเชิง ท่านพุทธทาส จึงชี้ให้เห็นว่า ระบบทางส่องนี้ไม่มีอะไรเสียหายในตัวของมันเอง นอกจากนั้น พราพุทธเจ้าทรงเคยใช้ระบบทั้งสองนี้ปักครองสังฆมานาเจ้า

พระพุทธเจ้าท่านมีอุดมคติเป็นสังคมนิยม แต่ต้องปฏิบัติงานของท่านนี้เป็นเผด็จการ ไปหาอ่านจากพระบาลีทั้งหมดก็จะพบข้อเท็จจริงอันนี้ว่า ท่านเป็นสังคมนิยมโดยอุดมคติ เดิมไปด้วยความเมตตากรุณา เห็นแก่สறพัตต์ทั้งมวล แม้แต่หลักการในหมู่ภิกษุสงฆ์ ก็ให้อยู่ในรูปของสังคมนิยมอย่างเคร่งครัด ภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งจะมีส่วนเกินไม่ได้ ให้อาไฟต์พอดี เหลือนอกนั้นให้เป็นประโยชน์แก่สังคมคือหมู่สังฆนั้นเอง โดยเนื้อแท้แล้วหลักธรรมทั้งหลายนั้นก็เป็นสังคมนิยม⁸

จากคำอธิบายของท่านพุทธทาสว่าด้วย “สังคมนิยม” และ “เผด็จการ” ดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า ท่านพุทธทาสใช้คำทั้งสองในความหมายทั่วไป บエンกลาง และไม่เฉพาะเจาะจงกล่าวคือ “สังคมนิยม” หมายถึง ระบบหรือแนวการปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อให้ประโยชน์สุขแก่สมาชิกทุกคนของสังคมอย่างเท่าเทียมกัน ส่วน “เผด็จการ” ก็หมายถึง ระบบการดำเนินการโดยอำนาจจากบุคคลเพียงคนเดียวหรือจากกลุ่มชนเพียงกลุ่มเดียว ซึ่งจะให้ผลดีหรือเลว ก็ขึ้นอยู่กับวิธีการใช้อำนาจนั้น

การใช้ระบบการเมืองแบบธรรมมิภสังคมนิยมนี้ จะเป็นประโยชน์ในสังคมไทยมากน้อย

ເພິ່ນໃດນີ້ຂັ້ນອຸ່ງກັບທາຖາກຫາທີ່ຂອງບຸຄລ
ຕ່າງໆ ທີ່ເປັນສາມາຊີກຂອງສັງຄມ ທັ້ງຝົດປົກປະກອງ
ແລະຝົດປົກປະກອງ ຮະບົບນ້ອມມີກສັງຄມນີ້ມີມື
ຝົດປົກປະກອງສູງສຸດເປັນພຣະຣາຊາຝົດຄົວທັກພົມ
ຮຽມ (ຮຽມ 10 ປະກາດຂອງພຣະຣາຊ) ຜົງໄດ້
ແກ່ 1. ທານ (ການຊ່ວຍເຫຼືອຮາມງວຽກ ການບຳເຫັນ
ສາຫະລຸປະໂຍ່ຈົນ) 2. ຄີລ (ການຮັກໜາຄຸລ
ຮຽມ ການສໍາວົມຄວາມປະພຸດີແລະຄຳພຸດ
ໃຫ້ເປັນແບບອ່າງ ໃຫ້ເປັນທີ່ເຄີຍພັນບັດຕືອນ)
3. ປຣີຈາກະ (ການເສີຍສະເພີ່ມຄວາມສົງບສຸຂ
ຂອງບ້ານເມືອງ) 4. ອາຈະວະ (ຄວາມໜ້ອຕຽງ ໄນ
ຫລອກລວງປະຫາຍານ) 5. ມັກທວະ (ຄວາມອ່ອນ
ໂຍນ ມີອັນຍາຍັດຕື່ມີຄືອຕົວ) 6. ຕປະ (ມີຄວາມ
ໝໍມີໃຈເຫັນຢ່ວງຕະນເອງ ໄນໆກົມ່ານຸ່ມໃນສິ່ງສໍາຮາງ)
7. ອັກໂກຮະ (ໄມ່ມັກໂກຮະ) 8. ອວິທິງສາ (ໄມ່
ເບີຍດເບີຍນ ໄນໆກົດຂຶ້ນດົດໃຫ້ຮາມງວຽກເດືອດຮ້ອນ)
9. ຂັ້ນຕີ (ມີຄວາມອດທນ) 10. ອວິໂຮນະ (ຢຶດ
ມັນໃນກວ່າເກລົ່າ ໜັກແນ່ນໃນຮຽມ ໄນໆທີ່ວັນ
ໃຫວໃນລາກສັກກາຮະ ທີ່ອຳນັກລ່າວ້າຍ)

การที่ท่านพุทธาสมีทัศนะว่าระบบธรรมิก
สังคมนิยมมีพระราชาเป็นผู้ปกครองสูงสุดนั้น
อาจถือแนวตามพุทธประวัติตอนที่กล่าวถึงพระ
เจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์โมริยะของอินเดีย
ซึ่งครองราชย์อยู่ในราชอาณาจักรธรรมราษฎร์ที่ 3 และ
ทรงได้รับการเกิดพระเกี้ยรดิว่าเป็นธรรมราชา
พระเจ้าอโศกทรงเป็นองค์อัครพุทธศาสนูปถัมภก
และทรงใช้ธรรมในการปกครองอย่างจริงจัง

ทรงถือทศพิธราชธรรมเพื่อปกครองราชภูมิให้ร่มเย็นเป็นสุข ทรงทำนุบำรุงงานเพื่อสาธารณประเทศอยู่ชั่วต่างๆ เช่น ทรงให้มีการขุดบ่อน้ำ ทำที่พักคนเดินทาง สร้างสถานพยาบาล เลิกการฆ่าสัตว์บุชาญ ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา และให้ปฏิบัติต่อท้าสและผู้ชั้นแรงงานด้วยความเมตตากรุณา นอกจากนั้น ก็ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครองที่ 3 และทรงส่งพระสงฆ์ไปเผยแพร่พุทธศาสนาในเว่นแคว้นต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาสนับสนุนและขอบกราบปกครองที่มีพระราชาเป็นประมุข ดังจะเห็นได้จาก ในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงกำเนิดสังคมมนุษย์ ในอัคคัญญสูตร แห่ง ที่ชนิกาย พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเล่าเรื่องกำเนิดของสังคมมนุษย์แก่瓦-เสภูพราหมณ์ว่า เมื่อมนุษย์หงหงายต้องการจะรวมกันอยู่เป็นกลุ่มชนเพื่อความสะดวกและความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ก็ได้พร้อมใจกันเลือกผู้ปกครองขึ้นมาหนึ่งท่าน คือ มหาสมมตะ เป็นเจ้าแผ่นดิน (กษัตริย์) เป็นราชาผู้กำหนดกฎหมายที่แห่งสังคม พระราชา ^๙ ก็ทรงเป็นธรรมราชา และแบบแผนในการมีราชabeen ประมุข จึงสืบเนื่องต่อไปแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

การเสนอให้ระบบธรรมมิกสังคมนิยมมีประ
มุขเพียงผู้เดียวคือพระราชานันท์ มีได้หมายความ
ว่า ท่านพุทธาสมเป็นปฏิบัติที่ระบบอุปปะ-
ชาชิปปะดียและสนับสนุนเด็จการ แต่ท่านเห็น

ว่าการหาผู้ปักครองผู้มีชรร์มเพียงผู้เดียวมาปักครองประเทศไทยย่อมง่ายกว่าการทำให้คนทั่วประเทศมีชรร์มและรู้จักปักครองตนเอง การให้ผู้มีชรร์มปักครองด้วยเด็ดขาดนั้นย่อมให้ความผาสุกยุติชรร์มแก่คนทุกคนได้มากกว่าการอยู่อย่างเสรีเต็ปร้าศจากชรร์ม ดังที่ท่านพุทธทาสได้ใช้ให้เห็นคุณของเด็ดขาดมาแล้ว เมื่อกล่าวถึงความเป็นเด็ดขาดของพระพุทธเจ้าในการปักครองสังฆ

ในขณะที่ชรร์มของชรร์มราชาก็คือการทำตามกฎหมายชาติ ตามหน้าที่ อันได้แก่ การกระทำเพื่อความสุขความเจริญของราษฎรเป็นหลัก ข้าราชการ ประชาชน กรรมกร ชาวนา

และสมาชิกคนอื่น ๆ ของสังคมก็ต้องทำตามกฎหมายชาติ ตามหน้าที่ของตนเช่นกัน ท่านพุทธทาสกล่าวว่า เมื่อทุกคนทำตามหน้าที่ก็จะสามารถอ่านวิปะโยชน์ให้แก่สังคมได้อย่างเต็มที่

ถ้าทำงานเพื่องาน หน้าที่เพื่อหน้าที่แล้ว จิตจะหยุดอยู่ในงาน มีความพอใจในการงาน (มีสันโดษ) จะมีความน้อมเอียงไปในทางมโนธรรมทางจิต ทางวิญญาณ หรือทางธรรมนิยม มนโนนิยม

ถ้าทำงานเพื่อเงิน เพื่อกิน กาม เกียรติ จะมีความน้อมเอียงไปในทางวัตถุนิยม เพราะฉะนั้นหลักจริยธรรมสำคัญของโลก แม้บัดซุบัน จึงมีบัญญัติว่า *Duty for Duty's sake* หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ซึ่งเป็น *Summum Bonum* ข้อหนึ่ง...อุดมคติทำงานเพื่องานนั้น นายทุนและกรรมกรจะรักใคร่กัน เพราะว่าทำเพื่องานแล้ว นายทุนก็จะรักลูกเจ้า ดังลูกหลาน ลูกเจ้าก็จะรักนายเจ้า เพราะได้บัญญัติด้วยการทำงาน ถ้าทำงานเพื่อเงิน นายทุนกับลูกเจ้าต่างจะติงเครียดเข้าหากัน ไม่รักกัน

ย่อมจะเป็นดงน้อยทั้งโลก ประเทศที่มีบัญหารห่วงนายทุนและกรรมกรควรพิจารณาหลักข้อนี้ให้มาก¹⁰

หลักการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่นี้ ท่านพุทธาสอาจได้แนวคิดมาจากปรัชญาตะวันตกซึ่งท่านพุทธาสเองยังมองเห็นว่าเป็นเรื่องของความคิดอันซับซ้อน ทดลองให้เห็นจริงไม่ได้ และไม่เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติ เช่นคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังที่ท่านกล่าวไว้วัตถุหนึ่งว่า

๙๘ หน้าที่ หมายถึง หน้าที่ถูกต้อง สำหรับจะให้รอดชีวิตอยู่ได้ และให้เจริญก้าวหน้าขึ้นไปจนกว่าจะถึงระดับสูงสุด... คำว่าถูกต้องตามหลักธรรมะ ไม่ยุ่งยากลำบาก ไม่ต้องอธิบายยากเหมือนวิธีของ philosophy หรือ logic อะไรต่าง ๆ คำว่าถูกต้องตามหลักธรรมะนี้คือว่า มันพิสูจน์ความมีประโยชน์แก่ทุกคน¹¹

และท่านได้กล่าวถึงความด้อยของปรัชญาไว้ออกต่อนหนึ่งว่า

พุทธศาสนา yang มีความรู้ชี้แจงจัดว่าเป็นปรัชญา (philosophy) คือสิ่งที่เห็นชัดแจ้งด้วยการพิสูจน์ แต่ทดลองไม่ได้ ยังต้องอาศัยการคำนึงคำนวณไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผลระบบหนึ่ง แต่ถ้าเห็นแจ้งประจักษ์ได้ด้วยตา หรือด้วยการพิสูจน์ทดลองตามทางวัตถุ หรือแม้แต่เห็นชัดได้ด้วย “ตาใน” คือญาณเจักษ์ก็ตาม เรียกว่า

เป็นวิทยาศาสตร์ (science) ได้... หลักพระพุทธศาสนาบางประเกทก็เป็นวิทยาศาสตร์โดยส่วนเดียว เพราะพิสูจน์ได้ชัดแจ้งด้วยสติบัญญາ โดยเฉพาะอย่างเรื่องอวิຍสัจจ์เป็นตน ถ้าผู้ใดมีสติบัญญາสนใจศึกษาค้นคว้าแล้ว จะมีเหตุผลแสดงอยู่ในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีดmegaเป็นปรัชญาเหมือนอย่างบางเรื่อง¹²

แม้ว่าท่านพุทธาสจะมองเห็นข้อบกพร่องของปรัชญาอย่างไรก็ตาม คำสอนเรื่องการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ของท่านก็น่าจะได้อธิพลมาจากงานปรัชญาของ อิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant, 1724 – 1804) นักปรัชญาชาวเยอรมันผู้มีทัศนะว่า คุณค่าทางศีลธรรมจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมนุษย์เรากระทำจากความสำนึกรื่องหน้าที่ ค้านท์มีความคิดว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีเสรีและมีเหตุผล เหตุผลนั้นอยู่ในมนุษย์มาแต่เดิม เป็นสิ่งสำคัญ หาต้นต่อไม่ได้ และไม่ได้มาจากการประสบการณ์ เหตุผลเป็นสมรรถภาพที่มนุษย์ทุกคนมีเหมือนกัน และเท่าเทียมกัน เมื่อมนุษย์ต่างใช้เหตุผลอย่างเดิมที่แล้ว มนุษย์จะสามารถพูดความเป็นจริงได้เท่าเทียมกันหมวด¹³ เหตุผลทำให้มนุษย์ยอมรับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและมีความสำนึกรักในหน้าที่อย่างจริงจัง การทำตามหน้าที่ตามทัศนคติของค้านท์ หมายถึง การกระทำการเจตจำนง

เสรีของมนุษย์ซึ่งสอดคล้องกับเหตุผลโดยอัตโนมัติ และเป็นการกระทำที่ตรงข้ามกับการกระทำตามอารมณ์หรือความโน้มเอียงของจิตใจกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การกระทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ยอมรับความหมายในทางศีลธรรมอย่างแท้จริง¹⁴ หลักคำอธิบายเรื่องการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ของค้านท์และท่านพุทธทาส มีความใกล้เคียงกันตรงที่ค้านท์กล่าวถึงสมรรถภาพทั่วมนุษย์ทุกคนมีอยู่และใช้เป็นพื้นฐานในการคิดและกระทำตามหน้าที่ โดยค้านท์เรียกสมรรถภาพนั้นว่า เหตุผล และท่านพุทธทาสเรียกว่า บัญญา ในทัศนะของค้านท์ เหตุผลเป็นตัวกำหนดให้มนุษย์ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ซึ่งเป็นไปได้เมื่อมนุษย์ปฏิเสธที่จะทำตามอารมณ์และความโน้มเอียงของตน ส่วนท่านพุทธทาส ก็อธิบายในทำนองเดียวกันว่า บัญญา ความเห็นแจ้งในธรรม ทำให้มนุษย์ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ซึ่งเป็นไปได้เมื่อมนุษย์ไม่ยอมทำตามกิเลสตัณหาของตนหรือทำจิตว่างนั้นเอง¹⁵

อาจกล่าวได้ว่า คำสอนเรื่องจิตว่างนี้เป็นหัวใจของระบบธรรมิกสังคมนิยมหรือปรัชญาการเมืองของท่านพุทธทาสเลยที่เดียว กล่าวคือ สถาสามัชิกในสังคมไทยทุกคนทำหน้าที่ของตนด้วยจิตว่าง ปราศจากการยึดถือ “ตัวภูของภู” แล้ว ทุกคนจะพึงพอใจในงานของตน ไม่ก่อประโยชน์อย่างเห็นแก่ตัว และเต็มใจพร้อมใจกันทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม ทำให้สังคมไทยเจริญ

ก้าวหน้าต่อไปได้ จิตว่าง คือ จิตที่ผ่องใส ปราศจากความเห็นแก่ตัว กิเลสตัณหา และความคับข้องใจ การทำงานด้วยจิตว่างจะทำให้สังคมมีความสงบสุขและพัฒนาได้อย่างเต็มที่ ท่านพุทธทาสอธิบายว่า เมื่อสมาชิกของสังคมทำหน้าที่ของตนด้วยจิตว่าง นายทุนก็จะไม่คิดกอบโกยเห็นแก่ตัวอย่างเดียว กรรมกรก็จะพอใจในการทำงานของตน ข้าราชการก็จะไม่เกิดชีริดใจประชาชนและไม่ทุจริตในหน้าที่ ประชาชนก็จะพอใจในการประกอบสัมมาอาชีวะของตน ไม่มีใครจังจะเอาเบี้ยบគดโง่ใจ¹⁶

ทัศนะเรื่องการทำหน้าที่ด้วยจิตว่างนี้ทำให้ท่านพุทธทาสได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง เช่น กรณีที่ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ปราโมช กล่าวว่า “คนที่จิตว่าง ไม่ยึดสิ่งใดเป็นตัวของตัวแล้ว ย่อมไม่อยู่ในฐานะจะพัฒนาประเทศ พัฒนาบ้านเมือง หรือแม้แต่พัฒนาตัวเองได้ทั้งสิ้น เพราะเป็นคนที่หยุดแล้ว ระงับแล้ว”¹⁷ หรือการที่ท่านกิตติวุฒิโภใช้ความเห็นว่า เรื่องจิตว่างไม่มีในพระไตรปิฎกนั้น¹⁸ ทำให้พุทธศาสนาพิชิตบางท่านข้องใจในคำสอนของท่านพุทธทาส การมีจิตว่างตามคำสอนของท่านพุทธทาสหมายถึงเฉพาะความว่างจากกิเลสและความยึดถือโดยอุปทานเท่านั้น ซึ่งอาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า สัญญาตา เป็นความว่างที่ยังมีสติบัญญາอยู่ในจิต ไม่ใช่ว่างโดยสิ้นเชิงหรือสูญสิ้น ดังนั้น การมีจิตว่าง

จึงไม่เป็นอุปสรรคในการทำงานเพื่อพัฒนาประเทศไทย ท่านพุทธทาสยกตัวอย่างว่า พระอรหันต์ผู้มีจิตว่างจากกิเลสตั้นหาแล้วก็ยังทำงานเผยแพร่พระศาสนาและพัฒนาสังคมได้ในคริสต์พุทธกาล¹⁹ นอกจากนี้ คำสอนเรื่องจิตว่างยังมีปรากฏในบางตอนของพระไตรปิฎก กล่าวคือ ใน อูปสุกุลยุตสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนพระอานันท์ให้ทำจิตให้ว่างจากการจำได้หมายรู้ต่าง ๆ เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ และในมหาสุกุลยุตสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนพระอานันท์ให้ทำจิตว่างจากการเกะยืดทั้งปวงจากการเบียดเบียนของกิเลสตั้นหาทั้งปวง²⁰ ซึ่งตรงกับการตีความเรื่องจิตว่างของท่านพุทธทาส

5. การมีคุณธรรมแบบพระโพธิสัตว์

หมายถึง การมีความเมตตากรุณา มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ไม่มีอัตตายิดถือในตัวกุขของกุญแจให้แก่ประโยชน์ส่วนตัว แต่ดำรงชีวิตตามกฎของธรรม ท่านพุทธทาสให้ข้อสังเกตว่า ผู้บริหารและนักการเมืองในปัจจุบันนี้ไม่มีธรรมต่างแบ่งออกเป็นพรุกพราก ขัดขวางกันเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ไม่มีคุณธรรมแบบพระโพธิสัตว์ ไม่ได้คิดถึงผลประโยชน์ของประชาชน ประชาชนจึงมีหน้าที่เลือกผู้บริหารและนักการเมืองผู้มีคุณธรรม และนักการเมืองมีหน้าที่ปฏิบัติงานด้วยคุณธรรมแบบพระโพธิสัตวนน²¹

ปรัชญาการเมืองของท่านพุทธทาสนี้ ทางพินฐานอยู่บนหลักการทั่วไปทางพุทธศาสนาที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีบุญภามของเห็นธรรมได้ เพียงแต่มากน้อย ชาเร็วต่างกันเท่านั้น ทั้งนั้นอยู่กับความเพียรพยายามและความตั้งใจจริงของแต่ละบุคคล ท่านพุทธทาสเองก็เชื่อในเรื่องธรรมชาติอันบริสุทธิ์ของมนุษย์ซึ่งได้แก่ความมีจิตเดิมแท้หรือจิตประภัสสรมาแต่กำเนิด²² อันเป็นจิตที่บริสุทธิก่อนการเข้ายึดครองของกิเลส เมื่อมนุษย์มีธรรมชาติที่ดีเป็นพินฐานอยู่แล้ว จึงไม่เป็นเรื่องยากที่จะสร้างรูปแบบการเมือง การปกครองแบบธรรมมิถุนิยมให้บรรลุเป้าหมายในทางปฏิบัติได้ แม้แต่ในพระไตรปิฎกเองก็สนับสนุน กล่าวคือ ใน ทีชนิกายได้กล่าวถึง การถือธรรมเป็นใหญ่ (ธรรมมาธิปไตย) ซึ่งเป็นคุณสมบัติของผู้ปกครอง²³

ในการนำเสนอปรัชญาการเมืองว่าด้วยธรรมมิถุนิยมนี้ ท่านพุทธทาสได้ใช้วิธีจับแก่นของพุทธศาสนา (thematic approach) คือเรื่อง “ธรรม” มาเป็นประเด็นหลักในการอธิบายขยายความ เรื่องจริยธรรมของมนุษย์ ทางแนวการแก้ไขบุญหาสังคม และพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกทุกคนของสังคม กล่าวคือ จากความหมายของธรรม อันได้แก่ ธรรมชาติและการทำหน้าที่ให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ โดยไปสู่การทำจิตว่าง การไม่ได้ติดกิเลสตั้นหา ความไม่เห็นแก่ตัว และการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ของสมาชิก

ทุกคนในสังคม อันเป็นอุดมการณ์ของระบบ การเมืองแบบธรรมมิกสังคมนิยม อาจกล่าวได้ว่า ท่านพุทธทาสเป็นธรรมทายาทของพุทธศาสนา องค์แรกที่ใช้วิธีดังกล่าวในการประกาศพระ ศาสนา และทำให้พุทธศาสนากลับเป็นระบบ ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ทุกแห่ง มี ความสามารถแก้ไขปัญหาทุกประภาก ทุกรูปแบบของ สังคมไทย ■

เชิงอรรถ

¹พุทธศาสนา, การเมืองคือธรรมะ (กรุงเทพฯ : สุพจน์การพิมพ์, 2526), หน้า 39. จากคำบรรยาย ของท่านพุทธทาส ที่สวนโมกข์ ในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2519.

²กฎของเหตุและผล กฎแห่งกรรม และกฎปฏิจสมุปบาท ในพุทธศาสนา เป็นกฎเดียวกัน กล่าวคือ เป็นกฎธรรมชาติที่กำหนดว่าสิ่งทั้งหลายย่อมมีสาเหตุ เกิดขึ้น เป็นไป และ สัมสุດ ตามสาเหตุนั้นๆ เมื่อมีเหตุ ก็มีผล เมื่อเหตุดับ ผลดับ การใช้คำว่า “กฎของเหตุและผล” เป็นการใช้ในความหมายทว่าไปไม่เฉพาะเจาะจง แต่เมื่อใช้คำว่า “กฎแห่งกรรม” จะเน้นความหมายทางจริยธรรม เช่น การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เมื่อเหตุดี ผลดี เมื่อเหตุชั่ว ผลดีชั่ว เมื่อใช้คำว่า “กฎปฏิจสมุปบาท” ซึ่งแปลว่า “กฎแห่งการเกิดขึ้นโดยอิองอาศัยกัน เช่นนี้” จะให้ความหมายในเชิงสัตวิทยา (ontology) ว่าด้วยความมีอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งต้องอยู่อาศัยสิ่งอื่น ไม่ตายตัว และไม่เป็นอมตะ เช่น อวัชชา (ความไม่รู้จริง) ทำให้เกิดสังขาร (ความคิดปุรุ่งแต่ง) สังขารทำให้ เกิดวิญญาณ (ชาตรี) เป็นต้น

³กรรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับก่อทอง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การ ศาสนา, 2515), เล่มที่ 11 ข้อ 228.

⁴พุทธศาสนา, การเมืองคือธรรมะ, หน้า 38—59.

⁵พุทธศาสนา, กรรมกับการเมือง (กรุงเทพฯ : ธรรมทาน, 2522), หน้า 172.

⁶เร่องเดียวกัน, หน้า 44.

⁷พุทธศาสนา, ปฏิธานวันลืออาญา (กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, 2518), หน้า 121. จากคำบรรยายของท่านพุทธทาสที่สวนโมกข์ ในวันที่ 27 พฤษภาคม 2517.

⁸เร่องเดียวกัน, หน้า 123.

⁹Digha-nikaya.iii. 93, *Dialogue of the Buddha*, trans. T.W. and C.A.F. Rhys Davids, Vol. IV (London : Oxford University Press, 1921), pp. 88—89.

¹⁰พุทธศาสนา, ธรรมในฐานะธรรมทั้งตัว (กรุงเทพฯ : สุวิชาโน, 2511), หน้า 34—36.

¹¹พุทธศาสนา, เบื้องหมายของชีวิตและสังคม (กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์, 2527), หน้า 46.

¹²ท่านพุทธทาส, คู่มือมนุษย์ (กรุงเทพฯ : องค์การพนฟพุทธศาสนา, 2501), หน้า 23—24.

¹³Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysic of Morals*, Trans. by H. J. Paton (New York : Harper & Row, Publishers, Inc., 1964), p. 98.

¹⁴Ibid., pp. 65—66.

¹⁵พุทธศาสนา, ความสุขแท้ที่มีอยู่แต่ในงาน (กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์, 2527), หน้า 70-72.
จากการบรรยายเรื่อง “บัญญาก็ภักดีกับการทำางานด้วยจิตว่าง” ของท่านพุทธกาลที่สวนโมกฟ้า เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2512.

¹⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 88-92.

¹⁷ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “โลกุตุธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาประเทศชาติ”, อ้างอิงจาก บุน จงประเสริฐ, อะไรถูกอะไรผิด (กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์, 2525), หน้า 2.

¹⁸กิตติวุฒิโภกิจ ตอบบัญญາในรายการพุทธประทีป ณ สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 ในวันเสาร์ที่ 27 มกราคม 2507, รวมรวมโดย สถาพรธรรมกถก, พุทธประทีป (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2508), หน้า 202.

¹⁹พุทธศาสนา, “อุปสรรคแห่งการเผยแพร่ธรรม” (คำบรรยายที่วัดมหาธาตุ พระนคร ในวันที่ 28 พฤษภาคม 2510), รวมรวมโดย บุน จงประเสริฐ, อะไรถูกอะไรผิด, หน้า 18-20.

²⁰กรรมการศาสนานา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับทดลอง, เล่มที่ 14 นั้นเป็นภาษาอุปเบนนาสก์ ภาษาสุญญาตสูตร.

²¹เล่มเดียวกัน, มหาสุญญาตสูตร.

²²พุทธศาสนา, การเมืองคือธรรม, หน้า 56-59.

²³พุทธศาสนา, อิตประกัลตรา อิตเดิมแท้ อิตว่าง เทมีอกันหรืออย่างไร (กรุงเทพฯ : กรุงเทพการพิมพ์, 2512).

²⁴กรรมการศาสนานา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับทดลอง, เล่มที่ 11 ข้อ 228.

วารสารธรรมศาสตร์ แนะนำ

หนังสือ “น่าสนใจ”

เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา : อัตชีวประวัติท่านพุทธกาล

และ

เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา (ภาค 2) ชีวิตแห่งการทำงาน

สมชายณ์โดย

พระประชา ปสันนชมนโน

มูลนิธิโภมล คีมทอง

จัดพิมพ์